

Osmanlı ülkelerini dolaşan yabancıların tarafsız olamadıklarına, Türk-lere karşı nefret, daha doğrusu dinî bir nefretle dolu olduklarına değinen yabancı yazarlar da vardır (bk. Gy. Káldy-Nagy, «Macaristan'da 16. yüzyılda Türk yönetimi», *Studia Turco-Hungarica*, Budapeşte, I, 1974, s. 24). Bu bakımdan Koloğlu'nun yargıları çok isabetlidir. Bu nefis eseriyle, benzeri çalışmaların sade Türk gazeteciliği alanında değil, Türk kültürüyle uğraşanlar için de ne kadar yararlı olacağını baha biçilmez bir örneğini vermiştir. Bu eserin, iki yüzyıla yaklaşan bir süreden beri Batılılaşmak çabası içerisinde olan Türk aydınına Batı'nın genel olarak hakkımızda ne kadar tutucu ve bâtıl düşüncelere sahip olduğunu tanıtmak yoluyla, Avrupa'yı ve Avrupalıları daha iyi anlamamıza vesile olacağını ümit ederiz.

Adnan Şişman

Gy. Kaldy - Nagy, «Macaristan'da 16. Yüzyılda Türk Yönetimi», *Studia Turco - Hungarica*, Budapeşte, I (1974), 77 sahife.

Tanınmış Macar Türkoloğu Gy. Káldy-Nagy tarafından beş yıldan beri Budapeşte (Lorand Eötvös) Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde *Studia Turco-Hungarica* adı ile bir dergi yayınlanmaktadır. Senede bir defa ilim âlemine sunulan bu dergide İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusca ve Türkçe dillerinde olmak üzere Türk-Macar tarihî ve kültürel münasebetleri ile ilgili makaleler yayınlanmakta, bunların her birisi bir sayıyı kaplamaktadır. Büyük Macar Türkoloğu Armin Vámbéry'nin hatırasına ithaf edilen ilk sayı, aynı zamanda dergiyi yayınlayan Gy. Káldy-Nagy'nin yukarıda belirtilen «Macaristan'da 16. Yüzyılda Türk Yönetimi» adlı makalesine tahsis edilmiştir.

İnceleme on bölümü ihtiva etmektedir :

Önsöz 5-12, Macar tarihinin Türk Kaynakları 13-22, Türk egemenliği altında yaşayan halk 23, Ticaretin iki merkezi: Buda ve Vác 24-43, Macaristan'da bir Türk kasabası 43-46, Şarap üretim bölgesi Tolna 47-52, Garnizon bulunmayan Alföld şehirleri 52-64, Çobanlıkla geçinen Segedin 64-69, Altı Káta köyü 69-74, İki yana vergi veren reayalar 74-77.

Önsöz Edebiyat Fakültesi Dekanı György Székely'nin bu dizi hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır. Ona göre Türk-Macar tarihî münasebetleri çeşitli dönemlerde olağanüstü değişik ve çelişmeli olmuşsa da, yüz-

yıllar boyunca günlük bağlar kendini göstermiş ve bunları o zamandan beri sürekli karşılıklı münasebetler izlemiştir. Székely fakültelerinde Armin Vámbéry (1832-1913)'den Gyula Németh (1890-1976)'e ve Lajos Fekete (1891-1969)'ye dek Türk-Macar tarihî münasebetleri, Türk dilbilimi ve kültür tarihi ile ilgili olarak Macaristan'da bir yığın araştırmalar yapıldığına değinmektedir. Ayrıca Türk-Macar münasebetlerinin ilk, savaş içinde geçen yüzyıllarının yalnızca karşılıklı yıkıntı ifade etmediğini belirtip, eğitimin önemine değinerek kültürel etkilerin çoğu kez devlet münasebetlerinden daha kalıcı olduğunu zikretmektedir. Macaristan'da Türk iktidarının sona ermesiyle Türk-Macar münasebetleri nihayet bulmamıştır. Habsburg'lara karşı olan Macar ayaklanmalarının herbirinde sultanın devleti ile olan ilişkilerini aydınlatması gerektiği, Başbuğ Imre Thököly ve arkadaşları ile Iona Zrinyi'nin son sığındıkları yerin Türk topraklarındaki İzmit oluşu, XIX. yüzyılda Lajos Kossuth gibi Macar hürriyet savaşçılarının Türkiye'ye sığınması Türk-Macar münasebetlerinin daha sonra da devam ettiğini gösteren olaylardan bazılarıdır<sup>1</sup>. İşte Székely düzenli çalışmalarla, daha geniş bağıntılarla başlayan bu incelemeler dizisinin iki ülke arasında yüzyıllar boyunca süren tarihî ve kültürel münasebetlerin ne denli önemli olduğunu anlatması bakımından dikkate şâyan olduğunu vurgulamaktadır.

Makalenin ilk bölümünde Macar tarihinin Türk kaynakları söz konusu edilmektedir. Káldy-Nagy söze başlarken Macaristan'da Türkolojinin kurucusu olan ve 1860'da üniversiteye profesör olarak atanan Armin Vámbéry'nin kaynaklar konusundaki birkaç cümlesini aktarmaktan kendini alamamaktadır. Vámbéry'e göre Osmanlılar döneminde Macaristan tarihinin en önemli kaynaklarını resmî tahrir ve vergi defterleri teşkil eder. Türklerden kalan diğer edebî yadigârlar ise Osmanlı hanedanına ait tarihler (Tevârih-î Al-î Osman) ve özellikle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'dir.

Macar tarihiyle ilgili Türkçe kaynaklar bu kadar önemli olduğundan bir kısım Macar âlimleri daha geçen yüzyılın ortalarından itibaren bunlardan bir kısmını kendi dillerine, yani Macarca'ya tercüme etmişlerdir. Bu alanda ilk eser Janós Repiczky'nin «Türk yazarlarına göre Zenta çarpışması» adlı yazısı olup 1851'de yayınlanmıştır. Armin Vámbéry de Peçevî tarihinin Kanunî Sultan Süleyman devrinde Macaristan seferlerine ait kısımlarının Macarca çevirisini 1859'da yayınlamıştır. Bu öncü çalış-

1 Nejat Göyünc, «1849 Macar mültecileri ve bunların Kütahya ve Halep'te yerleştirilmeleri ile ilgili talimatlar», *Türk-Macar kültür münasebetleri ışığı altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar mültecileri*, İstanbul 1976, s. 173-179.

maları József Thúry'nin Türk vak'anüvislerinden yaptığı iki ciltlik çeviri izler: József Thúry, *Török történetirók*, Budapeşte 1893-1896. Imre Karácson ise Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin Macaristan'a ait kısmının kendi diline çevirmiş (*Evliya Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664*, Budapeşte 1904-1908, I-II), çevirmiş ayrıca József Thúry'nin yolunu takiben Türk vak'anüvislerinden yeni bir derleme yapmış fakat bu eseri ölümünden sonra yayımlanabilmiştir (*Török történetirók*, Budapeşte 1916)<sup>2</sup>. Lajos Fekete de yaptığı yayınlarla Türk arşiv kaynaklarını metodik açıklama ile yeni bir bilim kolunun gelişmesinin temelini atmıştır. Macar tarihinin Türk arşiv kaynakları iki büyük gruptan kuruludur. Birinci grupta: malî-idarî belgeler, sancak tahrir defterleri, tımar defterleri, mevâcip defterleri, hazine defterleri, gümrük defterleri, tereke defterleri v.b... bulunmaktadır. İkinci grupta ise: mühimme defterleri (divân-ı hümâyün zabıtları) ve çeşitli kamu yönetimini gösteren diğer belgeler vardır. Káldy-Nagy birinci cildin süre kapsamında bütün bunların yardımı ile Macaristan'da Türk idaresine giren bölgelerdeki halkın hayatının tanınmasına Türk kaynaklarının ne derece yardım ettiğini göstermek istemektedir.

«Türk egemenliği altında yaşayan halk» başlığı altındaki bölümde, Macaristan'a ne Kanunî Sultan Süleyman'ın ve ne de haleflerinin, Balkan yarımadasında olduğu gibi belirli bir amaç ile büyük yığın halinde Türk ailelerini yerleştirmedikleri anlatılmaktadır. Bununla birlikte bazı kentler işgalden sonra meselâ; Estergon, Vişegrad ve Novigrad strateji bakımından tamamen boşaltılmış ve daha sonra buralarda yalnızca Buda, Peşte, Vác, Tolna ve Segedin bölgelerine birkaç yüz Türk ailesi yerleşmiştir. Ticaretin en önemli merkezlerinden biri olan Buda kentinde yaşayanların çoğu müslümandır. Türk tahrirleri burada yaşayan halkın mesleklerinden çok kısa söz etmekteyse de önemli bilgiler vermektedir. Müslüman olsun olmasın halkın arasından pek çoğu, küçük ya da büyük sermaye ile, uzak taşralara giderek ticaretle uğraşmış ve hatta bir kesimi yalnızca bununla yaşamıştır. Tuna üzerinde kurulan kayık köprüsü tedavülün büyük çapta artmasına yardım etmiştir. Nüfusu daha az olan, kayık köprüünün diğer tarafındaki Peşte kentinden buradan geçen yolcuların verdikleri bilgiler tümüyle birbirine uymamaktadır. Peşte ve Buda'nın ticareti hakkında 1571 ile 1573 yıllarından kalma Türk gümrük def-

2 Karácson aynı zamanda Osmanlı arşivlerinde sistematik olarak ilk defa araştırmalar yapan Avrupalı olmuştur. 1907-1911 arasında Macar Kültür Bakanlığı tarafından görevlendirilerek İstanbul'da arşivde çalışmış, 2 Mayıs 1911'de kan zehirlenmesinden ölmüştür : bk. Ludwig Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit in Ungarn*, Budapest 1926, s. VII.

terleri bilgi vermektedir. Bu defterlerde yazılı sayılara göre ticarî tedavülün % 60'ı müslümanlara, % 30'u hıristiyan Macarlara ve % 10'u Yahudilere aittir. Bu orantılar, eğer metaların gümrük değerleri göz önüne alınır, başka sonuç vermektedir. Böyle olunca tedavülün ancak % 40'ı sayılarına oranla gerekli döner sermayeleri olmayan müslüman tüccarlarına aittir. İki yılın ortalamasından tedavülün % 60'ının hıristiyan Macarlar ve Yahudilerin bölüştüğü ortaya çıkmaktadır.

Yine aynı bölümde, 16. yüzyıl boyunca Macaristan'da ticaret yapan tüccarlardan en önemlilerinden 13 Macar, Türk ve Yahudilerden de 3'er tüccarın isimleri verilmektedir (bk. s. 32-38). Yazarın belirttiğine göre, Yahudi iş adamları özellikle güney bölgelerde baharat ve esvap ticareti ile uğraşmışlardır. Büyük Türk tüccarları da aynı mallardan önemli miktarda Buda'ya ithal etmişlerdir. Bunun yanında, bilhassa sermayesi az olan müslüman tüccarların dükkânları düzinelerce çeşitli meta ile doludur. Gümrüklenen besi maddeleri arasında zeytin, zeytinyağı, kuru incir, kuru üzüm, kavun, üzüm, kuru yemiş, badem, kestane, ceviz, fındık, kahve, şurup, bal, karanfil, safran, sarımsak v.b. bulunmaktadır. Macar tüccarlarının çoğu ise batı metaların ithali ile ilgilenmişlerdir. En çok aranan metaları bıçak ve şuveg (serpuş) dir. İhracat mallarının diğer bir büyük kesimini hayvan derisi ile canlı hayvan oluşturmaktadır.

Káldy-Nagy Vác'da yapılan ve 1570 yılları başından elde kalan sayım neticelerini vererek, burada o zaman 353 konutun olduğunu, bunların 175'inin Türklerin ya da müslümanların, 151'inin Macarların, kalanların da Sırp ve Almanların malı olduğunu ortaya koymaktadır. Vác'ın işgalinden sonra ise boş kalan ve eskiden Macar hazinesi ile kilisenin malı olan evler Türk hazinesine geçmiştir. Bir odalı evlerin dörtte üçünde müslümanlar, üç ve daha fazla odalı evlerin dörtte üçünde müslüman olmayan, eskiden beri buralı olan halkın oturmakta olduğunu belirten yazar, Türklerin pek değerli evlere fazla ilgi göstermediklerini, gösterişsiz ahşap evlerde oturduklarını, bunları bazan kendilerinin kurduklarını ya da yaptırdıklarını anlatmaktadır. Bu arada evlerin zorbalıkla alınmasına islâm kanunlarının, iktidarın silâhlı muhafızlarına dahi izin vermediğine de işaret etmektedir.

Macaristan'ın diğer kentlerinden olan ve 10 Ağustos 1543'de Türkler tarafından işgal edilen Estergon'da 1570 yılı ev tahririnde 812 konut kaydedildiği, aralarından 77'sinin üst kaleden, 204'ünün aşağı kaleden bulunduğu, üst kaleden yalnızca müslümanların oturduğuna işaret olunmaktadır.

İyi işlenebilir üzümleri ve lezzetli şarapları ile iktisadî durumu elverişli olan Tolna'da ise 1565'de Türklerin ikâmet ettikleri ev sayısı 200'dür.

Şehir padişah haslarına aittir, fakat sultanın haslarından olan Cegléd, Kecskemét ve Körös şehirlerinin istisnaî durumlarından yararlanmamıştır. Türk işgali çağından söz eden Macar yayınlarının, bilhassa bu üç kente değinmelerinin nedeni kentlerin sultan haslarına ait oluşudur. Buna rağmen elverişli bir duruma sahip olamamışlardır. Adıgeçen üç kent iktisadî gelişmesini vergi ve öşürlerini tahsildarlara değil de, kendilerinin doğrudan doğruya Türk hazinesine ödemelerine borçludur. Nüfusu Cegléd, Kecskemét ve Körös şehirlerinin toplam nüfusundan fazla olan Tolna kentinden meslek kitaplarında fazla söz edilmemekle birlikte burada yaşayan halkın çoğunluğunun herşeyden önce bağcılıkla ve bunun yanında hayvancılıkla da meşgul olduğu belirtilmektedir.

Kecskemét'te ve ona bağlı olarak tahrire yazılmış olan birçok mezralarda halk özellikle hayvancılıkla uğraşmaktadır. Koyunculuk da bir hayli yoğundur. Hem Kecskemét hem de dolaylardaki köylerin Macar etniğine bağlı nüfusunun uzak yerlerden göçenlerin sayesinde çoğaldığı belgelerle sabittir. Kecskemét ve dolaylarındaki köylere en çok 1580'e doğru göç edilmiştir. Bununla birlikte kısa bir süre sonra nüfus azalmıştır.

Türk garnizonu bulunmayan Cegléd ve Körös'de de halk hayvancılıkla meşguldür. Sözü edilen bu iki şehirde halkın nesnel hayatı göçmen nüfusunu çekecek denli değildir. Bununla beraber her iki kent de sultan hassı olmuş ve hatta 1570'den sonra Türklere verilmesi gereken vergileri tahsildarlar toplamamış, kendileri götürüp vermişlerdir.

Türk egemenliğinin ilk devirlerinde en büyük Macar etnik kenti Segedin'dir. O zamanlar, Türk hazinesine bir milyona yakın gelir sağlayan bu kentte 1522'de 1449 aile, yani yaklaşık olarak 7500 kişi yaşamaktadır. Burada da nüfus daha sonra çeşitli nedenlerden dolayı azalmıştır. Türk kaynaklarına göre, 1588'de Segedin'de veba salgını halkı kırmış, buna paralel olarak 1590'da aile başkanlarının sayısı 578'e düşmüştür. Tatar orduları vebadan da fazla zarar vermişler ve nüfusun iyiden iyiye azalmasına neden olmuşlardır. Segedin'de hayvancılık ön plânda gelmiş, aynı zamanda bu dönemde Türk egemenliği altındaki topraklarda en büyük ticaret burada yapılmıştır.

Türk egemenliği altındaki köylerin hayatı tamamen değişiktir. Káldy-Nagy'nin anlattığı üzere makalede belirtilen ve isimlerinin sonları kâta ile biten altı köy ile ilgili istatistikî veriler bunların o zamanki hareketli hayatını canlandığı gibi aynı zamanda oradaki gerçek hayatı, bir köyün düşüşünü diğerinin gelişmesini sadakatle yansıtmaktadır. Bu köyler birbirine komşudur, üretim şartları aynı olsa da, gene de biri bozkıra dönüşmüş, diğerinin nüfusu ise iki misli olmuştur. Nüfustaki değişiklik-

ler birçok bakımdan Türk egemenliğinin ilk dönemini nitelemektedir. Altı köyün aile başkanlarının toplam sayısı 1546'da 141'dir ve yarım yüzyıl sonra, 1590'da nüfusun birçok kez azalıp artmasına rağmen sonuç olarak sayı aşağı yukarı aynı kalmıştır: Burada halkın bir yerden diğerine gitmesinden başka birşey olmamıştır.

Son kısımda, bilhassa sınır boyu bölgelerinde yaşayan hem sultana, hem de voyvodanın hırsız ve harami hizmetkârlarına vergi vermek zorunda kalan reayaların bulunduğuna değinilmektedir. Buradaki halk yoksulluk, sefalet içindedir ve birçok defa bu durumun düzeltilmesi için şikâyet mercii olarak başvurdukları Osmanlıların himayesine muhtaçtır.

Macar tarihinin Türk kaynakları hakkında özlü ve Macaristan'da Türk idaresinde yaşayan halk hakkında da içtimai, iktisadi ve idari pek kıymetli bilgileri ihtiva eden Káldy-Nagy'nin bu mükemmel makalesi o devre ait pek çok şeyi gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan kıymetli araştırmacıya ne kadar teşekkür edilse azdır. Türkçe metindeki «madde» yerine «sözü» (bk. s. 17 : Besim Darkot'un yazdığı Amasya sözü, İslâm Ansiklopedisi...), «mevacip defteri» yerine bazan «asker maaşları defteri» (bk. s. 39), «öşür» yerine «ondalık» (bk. s. 21, 49, 55) gibi alışılmamış deyimler, ufak tefek baskı sırasında meydana geldiğini sandığımız «Musi» (Musa olacak; bk. s. 28), «serb» (Sırp; bk. s. 27) ve benzeri yanlışlıklar çok kıymetli araştırmanın Macarca'dan çeviricisine ait olmalıdır, kanısındayız.

Adnan Şişman

György Székely, «La Hongrie et la domination ottomane (XV<sup>e</sup>-XVII<sup>e</sup> siècles)» [Macaristan ve osmanlı hakimiyeti; XV.-XVII. yüzyıllar], *Studia Turco-Hungarica*, Budapeşte, II (1975), 74 sahife.

Ünlü Macar Türkolog Kaldy-Nagy'nin yayınlamakta olduğu *Studia Turco-Hungarica* adlı derginin II. sayısında Gy. Székely'nin Pierre Mesnard'ın hatırasına sunduğu yukarıdaki makalesi yer almaktadır ve iki bölümü kapsamaktadır :

I — Osmanlı istilası ve bunun sosyal sebepleri 7-42,

II — Türklere karşı mücadelede ve o devirdeki Macar tarihi edebiyatında yeniden fetih düşüncesi 43-74.

Yazarın belirttiği üzere, tarih boyunca Türk ve Macar toplumları